KUNJOMIJIET MALTIN TA' NISEL TALJAN: XI ASPETTI GRAMMATIKALI U FONOLOĠIĊI

Mario Cassar

Ftit premessi

Il-grammatika hija l-qasam tal-istudju xieraq tal-lingwa mifhuma bħala damma ta' regoli; jew mod ieħor, il-grammatika hija d-deskrizzjoni tal-istruttura ta' lingwa u l-mod kif elementi morfoloġiċi differenti jsawru unitajiet li jagħmlu sens.[1] Il-fonoloġija hija dik il-fergħa tal-lingwistika li tistudja s-sistema tal-ħsejjes distintivi fi lsien partikolari; dixxiplina li tispjega kif fid-diskors minn livell ta' ħoss il-kelliem ta' lingwa speċifika jasal għal-livell ta' tifsir.[2] Ħafna lingwisti jagħmlu differenza netta bejn il-fonetika u l-fonoloġija, anki jekk oħrajn jaraw biss differenza fil-livell ta' analiżi. Madankollu huwa leġittimu li nitkellmu fuq 'il-fonetika u l-fonoloġija tat-Taljan jew tal-Malti'.

Jekk il-kunjomijiet jitqiesu bħala realizzazzjoni mikrokożmika tal-lingwa, allura jistgħu jiġu studjati grammatikalment bl-istess mekkaniżmi loġiċi u bl-istess tassonomija sistematika. Bl-istess mod, il-kunjomijiet huma suġġett ukoll għal sett vast ta' konvenzjonijiet fonetiċi u restrizzjonijiet fonotattiċi. Fl-istess waqt, ma nistgħux nifirdu l-komponent strettament formali tal-kunjom minn kunsiderazzjonijiet etimoloġiċi. Il-problema hija li l-etimoloġija hija l-aktar fergħa prekarja tal-lingwistika għax fiha element qawwi ta' konġettura. It-tifsiriet li sa nagħti ta' ċerti kunjomijiet mhux bilfors li huma assoluti. Ħafna drabi, jien stess ikolli toroq alternattivi ta' interpretazzjoni. Meta nuża l-kelmiet 'jekk' jew 'forsi' jfisser li hemm derivazzjonijiet oħrajn. L-istess diskors jgħodd għal meta ngħid li l-eżempju konċernat huwa 'problematiku'.

Għalkemm il-kunjomijiet li sa niddiskuti jidhru li huma Taljani fil-forma preżenti tagħhom, jista' jkunu addattamenti Taljani ta' kunjomijiet imnissla minn għejun oħra (eż. Spanjoli, Franċiżi jew Griegi). Fl-epoka tal-Kavallieri nafu li kunjomijiet stranġiera kienu normalment jiġu Taljanizzati. *Trigance* sar *Triganza*; *Pantalleresque* sar *Pantalleresco*, eċċ.[3]

Kunjomijiet bl-artiklu definit

L-artiklu definit huwa determinatur li l-funzjoni bażika tiegħu hija li jispeċifika jew jikkwalifika n-nomi. Xi kultant, fil-kunjomijiet, l-artiklu jibqa' maqtugħ għalih, filwaqt li f'każijiet oħra jiġi agglutinat man-nom segwenti.[4]

L-artiklu maskil **Lo** jidher fil-kunjomijiet *Loporto* (*lo* + *porto*) [23] u *Lofaro* (*lo* + *faro*) [22].[5]

L-artiklu femminil **La** jidher fil-kunjomijiet *La Corte* [3][6], *Laferla/La Ferla* [135], *Laspina* (*la* + *spina*) [10],[7] *Lapira* (*la* + *pira*) [69], *La Grasta* [9], u *La Rosa* [34].

L-artiklu mqassar quddiem vokali **L'** jidher fil-kunjom *Lungaro* (< *L'Ungaro*) [40].[8]

M'għandniex kunjomijiet bl-artikli **Li** (forma ta' **Gli** fl-Isqalli u fit-Toskan arkajku), **Le**, **Lu** (fid-djaletti tan-Nofsinhar), u **Il**. *Lubrano* [9] huwa problematiku għax is-sekwenza inizjali *Lu-* mhux bilfors għandha valur ta' artiklu.[9]

Kunjomijiet Taljani bl-artiklu definit huma meridjonali, evidenti ħafna fil-Campania, il-Puglia, il-Basilicata, u Sqallija. Fi Sqallija huma aktar komuni l-forom magħżulin (e.g. *La Rosa*, bl-elementi mhux agglutinati), filwaqt li fit-tliet reġjuni l-oħra huma aktar komuni l-forom univerbati (e.g. *Larosa*, bl-elementi agglutinati).[10]

Kunjomijiet bil-prepożizzjonijiet

L-aktar prepożizzjonijiet komuni li jidhru fl-antroponimija Taljana huma **De** (kultant **Di** jew **D'**) u **Da**. Għal darb'oħra jeżistu forom magħżulin u forom mehmużin.[11]

Kunjomijiet bil-prepożizzjoni **De**: *De Leonardo* [23], *De Lorenzo/Delorenzo* [15], *De Domenico/Dedomenico* [22], *De Felice/Defelice* [9], *De Lucca*

[6]; *Debono/De Bono* [3,775], *Debattista/De Battista* [1,305], *Debrincat/ De Brincat* [379], *Decarlo/De Carlo* [45], *Decesare/De Cesare* [58], *Depasquale* [131], *Degabriele/De Gabriele* [483], *Degiovanni/De Giovanni* [98], *Demarco/De Marco* [124], *De Maria* [12], *Demartino/ DeMartino* [36], *Degaetano/De Gaetano* [75], *Demanuele/D'Emanuele* [441], *De Raffaele* [19], eċċ.[12]

Kunjomijiet bil-prepożizzjoni **Di**: *Distefano* [28], *Dimech* (< *Di Meco* < *Domenico* jew *Michele*) [1,638].

Kunjomijiet bil-prepożizzjoni **D'** (quddiem vokali): *D'Alfonso* [53], *D'Agata* [12], *D'Alessandro* [10], *D'Ambrogio* [10], *D'Amico* [25], *D'Anastasi* [106], *D'Angelo* [6], *D'Arrigo* [3], *D'Ancona* [6], *D'Ugo* [28]; *Darmanin* (< *D'Armanino*) [1,438], *Delia* (< *D'Elia*) [510], *Darmenia* (< *D'Armenia*) [35], *Dandria* (< *D'Andria*) [8], *D'Amato/Damato* [688].[13]

M'għandniex kunjomijiet bil-prepożizzjoni **Da**.

Xi kultant dawn il-prepożizzjonijiet għandhom funzjoni patronimika jew matronimika, jiġifieri jindikaw l-isem tal-missier jew tal-omm (e.g. *De Lorenzo, Degaetano, Deflavia, De Maria*); drabi oħra, jindikaw il-provenjenza (e.g. *De Lucca, D'Ancona, Darmenia*). Aktarx li *Delicata* [133] tnissel minn *De Licata*, u mhuwiex il-forma femminili ta' *Delicato*, filwaqt li *Denaro* [5] aktarx li tnissel minn *De Naro*, u mhuwiex rifless tan-nom komuni *denaro*. Għalhekk anki dawn it-tnejn huma kunjomijiet ta' provenjenza. Licata u Naro, fil-fatt, huma bliet fi Sqallija. *Depiro* [4] jista' jkun patronimku jekk ħareġ minn *De Piro* (< *Piero* jew *Pirro*)[14], u jista' jkun appellativ etniku jekk ħareġ minn *D'Epiro* (< Epiros, distrett Grieg). *Desira* [859] jista' jkun matronimiku jekk ħareġ minn *De Sira* (isem personali femminili), u jista' jkun toponimiku jekk ħareġ minn *De Sira* (< Syra, gżira Griega). L-istess *Dandria* [8]; jista' jkun patronimiku jekk ħareġ minn *Andria* (forma reġjonali ta' *Andrea*), jew toponimiku jekk ħareġ minn Andria (belt f'Bari). Meta niltaqgħu ma' kunjomijiet bħal *Gabriele* [34], *Giorgio* [39], *Napoli* [11], eċċ. nistgħu nissoponu li tilfu l-prepożizzjoni **De/Di** maż-żmien.

Il-fatt li l-ismijiet wara l-prepożizzjoni **De** fil-kunjomijiet lokali jidhru fis-singular u mhux fil-plural jindika affinità akbar man-Nofsinhar tal-Italja (e.g. *De Carlo* huwa aktarx meridjonali filwaqt li *De Carli* huwa aktarx settentrjonali u effettivament Malta ma ssibux).

Il-prepożizzjonijiet, imbagħad, jistgħu jingħaqdu mal-artiklu.[15]

Kunjomijiet bil-prepożizzjoni **Del**: *Delceppo* (*del* + *ceppo*) [105], *Delmar* (jekk minn *Del Mare*) [86].[16]

Kunjom bil-prepożizzjoni **Dal**: *Dalmas* (jekk minn *Dal Maso*) [57].[17]
M'għandniex kunjomijiet bil-prepożizzjonijiet *Dello, Della, Dell', Degli, Delli, Delle, De'* (flok *Dei*), *Dalla, Dall', Dalli, Dalle.*

Kunjomijiet bi prefissi jew psewdoprefissi oħra

Il-kunjomijiet *Amaira* [51] u *Arapa* [36] huma interessanti għax probabbilment evolvew b'dan il-mod: *Amaira < L'Amaira < La Maira; Arapa < L'Arapa < La Rapa*. F'dawn il-każijiet il-prefiss *A-* huwa riżultat ta' miżdiviżjoni tal-artiklu oriġinali. Jista' jagħti l-każ ukoll li l-artiklu sempliċiment tilef il-*l* inizjali skont il-konswetudni tad-djaletti meridjonali, biex imbagħad seħħet l-agglutinazzjoni (e.g. *Arapa < a rapa < la rapa*).[18]

Psewdoprefissi komuni oħra fl-antroponimija Taljana huma **Bon-/Bona-/Buon** (li jitfaċċaw fil-kunjomijiet *Bonanno* [349], *Bongiovanni* [10], *Bonavia* [556], *Bonavita*)[19] u **San-/Sant'** (li jidher biss fil-kunjom *Santangelo/Sant'Angelo* [10]). M'għandniex kunjomijiet bil-prefiss **Mal-/Mala**- (eż. *Malvento*, *Malaspina, Malatesta*).

Prefissi veri huma **In-**, **Inter**- u **Intra**- (eż. *Incardona, Incarbone, Incremona, Intrabartolo, Internicola*); dawn ifissru normalment 'membru tal-familja N' jew 'miżżewweġ fil-familja N'.[20] L-uniku eżempju mingħajr ebda ekwivoku li nsibu f'Malta huwa *Incorvaja* (< *Corvaja*) [197]. *Imbroll* [31] huwa problematiku għax jista' jkun rifless ta' **In Brollo*, daqskemm forma modifikata ta' *Imbrogli* (kunjom medjevali) jew rifless ta' *imbroglio* (sostantiv).

Il-prepożizzjoni **In**- tista' tiġi interpretata wkoll f'termini fonoloġiċi. F'Palermo u l-madwar, iħobbu jżidu -*n*- jew -*m*- eskrexxenti bejn il-prepożizzjoni u l-element segwenti. Hekk *Di Corvaja* u *Di Brollo* jitlissnu 'Dincorvaja' u 'Dimbrollo', li meta jiġu riinterpretati bħala *D'Incorvaja u D'Imbrollo*, finalment jagħtu l-forom *Incorvaja* u *Imbroll*.[21]

Ħadd s'issa għadu ma ppropona spjegazzjoni konvinċenti tal-kunjom lokali *Zrinzo* [26]. L-awtur preżenti qed jissuġġerixxi r-rifless prostetiku (b'*S-/Z-*) tal-kunjom *Rinzo* (varjant Taljan tal-Franċiż *Rince*; jew forma parallela ta' *Renzo < Lorenzo,* imsaħħa bl-attestazzjoni medjevali tal-kunjom *Zrenzo < *Srenzo*). Il-valur tal-konsonanti inizjali mhuwiex privattiv, kif forsi wieħed jista' jobsor, imma awmentattiv-intensiv jew saħansitra peġorattiv. Hekk huwa l-każ f'kunjomijiet Taljani bħal *Sgobbo* (< *Gobbo*), *Sbergamo* (< *Bergamo*), *Sbarbaro* (< *Barbaro*), *Sbrizzi* (< *Brizzi*), *Sgrillo* (< *Grillo*), u *Scarlo* (< *Carlo*).[22]

Forom maskili u femminili

L-aktar forma komuni ta' kunjom maskili tispiċċa bid-desinenza **-o**: *Grasso* [57], *Magro* [1.494], *Longo* [10], *Ungaro* [33], *Calafato* [88], *Carbonaro* [128], *Ghirlando* [18], *Mansueto* [95], *Rizzo* [439], *Peresso* [42], eċċ. Xi kunjomijiet maskili oħra jispiċċaw bit-tarf **-e**: *Conte* [9], *Vitale* [15], *Valente* [10], *Maione* [8], *Forte* [14], *Leone* [56], eċċ. Normalment il-forma femminili tingħaraf bis-suffiss **-a**. Għalhekk il-kunjomijiet *Aquilina* [3,559], *Calvagna* [22], *Giardina* [32], *Castorina* [12], *Cristina* [82], *Formosa* [2,118], *Lofreda/Loffreda* [28], *Mirabella* [9], *Ricca* [12], *Sevasta/Savasta* [40 flimkien], *Taliana* [239], eċċ. huma l-ekwivalenti femminili ta' *Aquilino, Calvagno, Giardino, Castorino, Cristino, Formoso, Lofredo, Mirabello, Ricco, Sebastio*, u *Taliano* rispettivament – dawn kollha ma jokkorrux f'Malta. Il-kunjom *Abela* [5,059] aktarx huma l-forma femminili ta' *Abele*. M'għandniex kunjomijiet bis-suffissi femminili **-ice** (e.g. *Imperatrice*) u **-essa** (e.g. *Principessa*).

Forom diminuttivi

Is-suffissi diminuttivi normalment jinsinwaw ċokon, imma kultant anki sens ta' għożża. L-antroponimija Taljana hija miżgħuda b'dawn il-forom diminuttivi. Dan hu, fil-fatt, wieħed mill-fatturi li jispjega għala f'dan il-pajjiż jeżistu daqstant derivazzjonijiet tal-istess kunjom.

Kunjomijiet bis-suffissi **-ello/-ella/-elli**:[23] *Bonello* [2,414] < *Bono, Tortell*(a) [32] < *Torta, Pecorella* [19] < *Pecora, Martinelli* [38] < *Martino, Mazzitelli* [24] < *Mazzi, Portelli* [3,267] (jekk minn < *Porta*),[24] *Privitelli* [37] < *Prevete, Antonelli* [29] < *Antonio.*

Kunjomijiet bis-suffissi **-illo/-illa/-illi** (tipikament meridjonali): *Santillo* [13], *Melillo* [13].

Kunjomijiet bis-suffissi **-etto/-etta/-etti**:[25] *Gabarretta* (jekk minn *gabarra*) [17], *Gruppetta* (jekk minn *groppa*) [52], *Marchett* [22] < *Marco, Castelletti* < *Castello*,[26] *Valletta* [157] < *Valle, Parretti* [6] < *Parri* < *Gaspare.*

Kunjomijiet bis-suffissi **-itto/-itta/-itti** (tipikament meridjonali): *Cappitta* (< *Cappa*) [15].

Kunjomijiet bis-suffissi **-olo/-ola/-oli/-uolo**: *Tomasuolo* (< *Tommaso*) [9], *Raniolo* (< *Raino*) [4], *Facciol* (jekk minn *Facio*) [74],[27] *Coppola* (<

Coppa) [70]. *Cricchiola* [15] huwa problematiku.[28]

Kunjomijiet bis-suffissi **-uccio/-uccia/-ucci**: *Santucci* (< *Santo*) [9], *Ballucci* < *Balducci* < *Baldo*) [10].

Kunjomijiet bis-suffissi **-otto/-otta/-otti** (tipikament settentrjonali jew Sqallin):[29] *Giacomotto* [16], *Perotti* [13], *Fiott*(o) [66], *Bellotti* [41], *Carabott*(o) (jekk minn *carabba*) [715], *Scotto* (jekk minn *Francescotto*) [13].

Kunjomijiet bis-suffissi **-ozzo/-ozza/-ozzi**: *Albanozzo* [10].

Kunjomijiet bis-suffissi **-ano/-ana/-ani**: *Giuliano* [42], *Quintano* [48], *Florian*(o) [21], *Mariani* [17].

L-aktar suffiss diminuttiv komuni huwa kif mistenni **-ino/-ina/-ini**:[30] *Valentino* [43], *Pandolfino* [34], *Baldacchino* [1,962], *Battistino* [26], *Audino* [4], *Giacchino* [21], *Alfino* [23], *Maurin*(o) [19], *Magrin*(o) [96], *Pullicino* [513], *Serpina* [10], *Aquilina* [3,559], *Castorina* [12], *Cordina* (jekk minn *Corda*) [559], *Fiorini* [93], *Masini* [47], *Orsini* [50], *Perini* [20], *Stellini* [228], *Ruffini* [3], *Coppini* [103], eċċ.

Is-suffiss **-ino**, madankollu, f'xi każijiet, jista' jkollu funzjoni patronimika, bħallikieku l-iben jitqies bħala minjatura ta' missieru. Ngħidu aħna, jekk il-missier jismu *Costanzo*, it-tifel tiegħu jibda jissejjaħ *Costantino* [20].[31]

M'għandniex eżempji li jispiċċaw bis-suffissi: **-acchio, -icchio, -icco, -occo, -ucco, -ulo, -ullo, -usso, -uzzo, -utto, -ucchio, -atto, -acco, -osso**, u **-izzo**.

Interessanti l-kunjom *Cacciattolo/Cacciottolo* [210 flimkien] li jħaddan żewġ suffissi diminuttivi **-otto** u **-olo**.[32]

Suffissi awmentattivi

Suffiss awmentattiv jinsinwa sens ta' kobor u l-aktar wieħed komuni huwa bla dubju ta' xejn **-one/-oni**. F'Malta nsibu: *Ascione* [8] < *ascia, Cascun* (jekk minn *Cascone* < *casco*) [139], *Garroni* < *garro* [13], *Falzon* (jekk minn *falzo*) [3,404],[33] *Gaglione* (jekk minn *Gaglio*) [10], *Maione* < *Maio* [8], *Perrone* (jekk minn *Pero*) [11], *Pirrone* (< *Piro* jew *Pirro*) [19], *Petroni* < *Pietro* [40], *Moroni* < *Moro*,[34] *Lanzon* (< *Lanza* jew *Lanzo*) [258], *Schiavone* (< *Schiavo*) [158], eċċ.

Suffissi spreġjattivi

Suffiss spreġjattiv għandu valur peġorattiv, kultant anki offensiv.
Kunjomijiet bis-suffiss **-azzo/-azzi**: *Varrazzo* [9], *Randazzo* [6].
Kunjomijiet bis-suffiss **-ardo/-ardi**: *Biancardi.*[35]

Suffissi oħra ta' din ix-xorta jinkludu **-ecchio**, **-accio**, **-aglio**, **-asso**, u **-astro**; madankollu, ebda wieħed minnhom ma jitfaċċa f'xi kunjom Malti. Apparti minn hekk, bosta studjużi tal-lingwa Taljana jsostnu li l-valur spreġjattiv ta' dawn is-suffissi mhux bilfors kien implikat mill-bidu nett, hekk li llum ħafna minnhom jitqiesu wkoll bħala suffissi diminuttivi.

Suffissi nominali

Xi kunjomijiet huma denominali, fis-sens li huma mnissla minn kelmiet li fil-lingwa jaqdu l-funzjoni ta' nom konkret jew astratt. B'mod alternattiv, jistgħu jissejħu sostantivi (< Latin *nomen substantivum*). Suffissi Taljani li joħolqu nomi huma mill-aktar numerużi, u l-lista li ġejja tirrappreżenta biss kampjun żgħir.
Kunjomijiet bit-tarf **-agno/-agna/-agni**: *Compagno* [47], *Castagna* [23].
Kunjomijiet bit-tarf **-ale/-ali**: *Cardinali* [6].
Kunjomijiet bit-tarf **-anza**: *Speranza* [18].
Kunjomijeit bit-tarf **-aggio/-aggi**: *Selvaggi* [13].
Kunkomijiet bit-tarf **-iglio/-iglia**: *Consiglio* [47].
Kunjomijiet bit-tarf **-enza**: *Sapienza* [23].

Ma sibtx kunjomijiet b'desinenzi oħra bħal **-ezza**, **-izia**, u **-ore/-ori**.

Suffissi aġġettivali jew suffissi parteċipjali b'valur aġġettivali

It-Taljan għandu numru vast ħafna ta' suffissi f'dan ir-repertorju. Il-funzjoni ta' aġġettiv hija sintendi dik li jimmodifika n-nom; madankollu, il-parteċipju, anki jekk jappartjeni għal klassi lessikali oħra, kemm-il darba jaqdi l-funzjoni grammatikali ta' aġġettiv.
Kunjomijiet bis-suffiss **-ente/-enti**: *Valente/Valenti* [16 flimkien].
Kunjomijiet bis-suffiss **-ato**: *Amato* [120, *Spampinato* [7].
Kunjomijiet bis-suffiss **-ito**: *Ferrito* [31].
Kunjomijiet bis-suffiss **-oso/-osa/-osi**: *Formosa* [2,118], *Preziosi* [7].

Kunjomijiet bis-suffiss -**uto/-uti**: *Barbuto* [8], *Pizzuto* [136], *Minuti* [42].
Kunjomijiet bis-suffiss -**ano/-ana**: *Morana* [16], *Balzan*(o) [721].
Kunjomijiet bis-suffiss -**abile**: *Mirabile* [5].
Kunjomijiet bis-suffiss -**ile**: *Gentile* [5].
Kunjomijiet bis-suffiss -**atico**: *Selvatico* [6].
Kunjomijiet bis-suffiss -**ibile**: *Terribile* [42].
Kunjomijiet bis-suffiss: -**uso**: *Callus* (jekk minn *Calluso*) [718].[36]

Ma sibtx kunjomijiet lokali li jispiċċaw bid-desinenzi **-ante, -ondo, -evole, -ico,** u **-ido.**

Suffissi tal-mestier

Dawn is-suffissi joħolqu *nomina agentis* (nomi tal-aġent) – nomi derivati li l-morfoloġija tagħhom issawwar is-sens ta' 'xi ħadd li jagħmel xi ħaġa'. Ħafna drabi jindikaw persuni ta' xi sengħa partikolari.
Kunjomijiet bis-suffiss -**aio/-ai** (tipikament Toskani): *Cossai* [13].
Kunjomijiet bis-suffiss -**aro/-ari**: *Carbonaro* [128], *Scolaro* [4], *Fondacaro* [9], *Montanaro* [139], *Spadaro* [4], *Cavallaro* [9], *Caligari* [89], *Olivari* [15].[37]
Kunjomijiet bis-suffiss -**erio**: *Oliverio* [3].
Kunjomijiet bis-suffiss -**ero/-eri**: *Oliveri* [6], *Camilleri* [13,033], *Spiteri* [7,587], *Ancilleri* [72], *Barberi* [9].
Kunjomijiet bis-suffiss -**iero/-ieri** (mill-Franċiż Normann *-ier*): *Barbieri* [14], *Bordieri* [15], *Bottiglieri* [9], *Corrieri* [8], *Portanier* (forsi direttament mill-Franċiż) [84].[38]
Kunjomijiet bis-suffiss -**tore**: *Cacciatore* [9].[39]

Ma sibtx kunjomijiet lokali li jispiċċaw bit-truf **-ario**, **-adro** u **-olo**.

Suffissi etniċi

Dawn is-suffissi joħolqu termini li l-morfoloġija tagħhom issawwar is-sens ta' 'xi ħadd li joqgħod xi mkien jew li oriġina min xi raħal, belt, reġjun, jew pajjiż'. Għalhekk joħolqu termini ta' provenjenza mingħajr il-ħtieġa tal-prepożizzjoni **De** (e.g. *Lucchese = De Lucca*).

Kunjomijiet bis-suffiss -**esco**: *Tedesco* [91], *Pantalleresco* (flok *Pantesco*) [77].

Kunjomijiet bis-suffiss -**ese**/-**esi**: *Albanese* [7], *Genovese* [276], *Milanes*(e),[40] *Ascolese* [8], *Lucchese* [17], *Ragonesi* [11], *Portughes*e [7].[41]

Kunjomijiet bis-suffiss -**ino**: *Fiorentino* [51].

Kunjomijiet bis-suffiss -**oto**: *Cipriott* [23].

Kunjomijiet bis-suffiss -**itano**: *Reitano* (< Reggio Calabria) [10], *Polidano* (< *Politano*) [504].

Kunjomijiet bis-suffiss -**eo**: *Romeo* < *Roma* [8], *Sarreo* (jekk minn *Sarro*) [4].

Kunjomijiet bis-suffiss -**ano**/-**ani**: *Romano* [34], *Catalano* [2], *Padovani* [55], *Veneziani* [33], *Pisani* [1,386], *Trevisan*(o) [9].

Id-desinenza *-i*: plural jew ġenittiv?

Għaliex f'Malta jeżistu kunjomijiet bħal *Lombardo* u *Lombardi*, jew *Bartolo* u *Bartoli*? Id-desinenza *-i* fl-antroponimija Taljana hija suġġett ta' dibattitu jaħraq fost l-istudjużi. Hawn min isostni li hija sempliċiment l-eżitu tal-plural jew tal-kollettiv; b'hekk l-ismijiet *Giovanni* (*dei*) *Martini* jew *Marco* (*degli*) *Uberti* jindikaw grupp sħiħ ta' membri tal-istess familja u allura bl-istess kunjom, hekk kif fl-Ingliż nitkellmu dwar il-*Fords* u s-*Smiths*. Madankollu, oħrajn huma tal-fehma li l-*i* finali hija l-eżitu tal-ġenittiv Latin. Bil-Latin ngħidu *agnus dei* ('il-ħaruf t'Alla') u *stupor mundi* ('l-għaġeb tad-dinja'). Mela *Petrus filius Guidi* u *Johannes filius Martini* fil-proċess ta' dokumentazzjoni saru *Pietro Guidi* ('Pietru t-tifel ta' Guido') u *Giovanni Martini* (Ġanni t-tifel ta' Martin').[42] Għalkemm m'hemmx firxa ġeografika ċara u konsistenti, jidher li l-forom bl-*i* finali huma aktar komuni fit-Tramuntana tal-Italja (partikolarment fil-Lombardia u l-Emilia-Romagna), filwaqt li l-forom bl-*o* finali huma aktar kotrana fin-Nofsinhar tal-pajjiż (partikolarment fi Sqallija).[43] F'Malta jeżistu *Adami* [11], *Albani* [30], *Balbi* [10], *Costanzi*,[44] *Minuti* [42], *Preziosi* [7], *Fabri* [247], *Castaldi* [14], eċċ. (kollha bl-*i*); filwaqt li jeżistu *Amato* [120], *Barbuto* [8], *Bonanno* [349], *Giuliano* [42], *Vassallo* [3,469], *Battistino* [26], *Corrado* [12], eċċ. (kollha bl-*o*). Imbagħad għandna każijiet interessanti fejn jeżistu ż-żewġ forom: *Bartolo/Bartoli* [2,261/79], *Magro/Magri* [1,494/1,472], *Lauro/Lauri* [12/54], *Lombardo/Lombardi* [27/32]. Fl-istudju li għamilt fuq il-ġenealoġija (l-arblu tar-razza) ta' xi familji Maltin sibt li qabel ma kisbu l-forma kanonika preżenti, xi kunjomijiet ta' spiss kienu jinbidlu minn ġenerazzjoni għal oħra.[45]

Hawn ta' min ifakkar li kunjom Vassalli kien effettivament *Vassallo* [3,469]. Fir-reġistru tal-magħmudija, fil-fatt, huwa mniżżel bħala Michele Antonio Vassallo, bin Gabriele Vassallo u Catharina Mamo. It-tarf *-i* fil-każ ta' *Vassalli* aktarx jixhed il-ġenittiv Latin. Li nies ta' ċerta portata kienu jillatinizzaw kunjomhom f'dawn iż-żminijiet kienet użanza pjuttost komuni.[46]

Metatesi

Metatesi hija bidla fis-sekwenza tal-ittri li jiffurmaw kelma – eż. *artal* < Tal. *altar*, *denfil* < Tal. *delfino*. Dan il-fenomenu huwa diġà evidenti fl-antroponimija Taljana; għalhekk, wieħed m'għandux għax jissuspetta li l-bidla saret lokalment. Pereżempju, il-kunjom *Orlando* [15] tnissel mill-isem medjevali *Rolando*; *La Grasta* [9] tnissel mill-Grieg Antik *gastra* (kif ngħiduha bil-Malti). *Brincat* [1,640] huwa addattament ta' *Brancato* li finalment tnissel mill-isem personali *Pancratio*/*Pancrazio*. *Torpiano* [26] huwa aktarx l-isem ta' post minuri f'La Spezia, iżda jista' jkun li l-kunjom huwa forma metatetika ta' **Tropiano* < *Tropeano* < *Tropea* (Vibo Valentia).

Aferesi

L-aferesi tinvolvi t-tneħħija ta' ittra, ħoss jew sillaba mill-bidu ta' kelma – eż. *ħabba* < *minħabba*, *ġa* < *diġà*. Meta tintilef il-vokali inizjali (mhux aċċentwata) biss ngħidu li għandna każ ta' afesi. Fir-reportorju onomastiku Malti nsibu *Nastasi* [5] (< *Anastasi* [255]), *Lia* (< *Elia*) [455], *Riolo* (jekk minn *Oriolo*) [55], *Sacco* (jekk minn *Isacco*) [618], *Doneo* (< *Idoneo*) [19], *Piscopo* (< *Episcopo*) [492], *Ragonesi* (jekk minn *Aragonesi*) [11], *Griscti*/*Grixti* (< *Agresti*) [1,256 flimkien], u *Taliana* (jekk minn *italiana*) [239].[47]

F'każijiet oħra tintilef sillaba sħiħa jew saħansitra aktar minn waħda: *Masini* (< *Tomasini*) [47], *Millo* (< *Camillo*) [15], < *Meli* (jekk minn *Carmeli*) [492], *Vento* (jekk minn *Benevento*) [9], *Cilia* (jekk minn *Cecilia*) [1,315].[48]

Xi każijiet oħra jitolbu aktar kawtela għax il-possibiltajiet ta' interpretazzjoni huma multipli. *Scotto* [13] jista' jitnissel minn *Francescotto*, *Pascotto* u ismijiet oħrajn bl-istess tarf (apparti li jista' jfisser 'Skoċċiż'). *Fino* [31] jista' jitnissel minn *Serafino*, *Rodolfino*, *Adolfino* u tant ismijiet oħrajn bl-istess tarf (apparti s-sens aġġettivali ovvju li diġà għandu). *Izzo* [44] jista' jitnissel minn *Bonizzo*, *Tonizzo*, *Petrizzo* u tant ismijiet oħrajn bl-istess tarf (apparti li għandu tifsira trasparenti kif inhu).[49]

Sinkope

Is-sinkope tinvolvi t-tneħħija ta' ittra jew sillaba (mhux aċċentwata) mill-qalba tal-kelma – eż. *kamra* < Tal. *camera, pulptu* < Sq. *pulpitu*. *Benetti* [13], *Deguara* [937] u *Spiteri* [7,587] probabbilment huma forom sinkopati ta' *Benedetti*, *De Guevara* (proprjament Spanjol), u *Spitaleri*. Skont ċerti għejun *Mamo* [1,028] jista' jkun forma sinkopata ta' *Mamiliano* jew *Massimo* (sintendi jeżistu derivazzjonijiet oħrajn);[50] *Serpina* [10] jista' jkun forma sinkopata ta' *Serpentina*; filwaqt li *Cuomo* [13] huwa ċertament forma mqassra ta' *Cuosemo* < *Cosimo*. Kultant taqa' biss vokali waħda: *Frendo* [898] jista' jkun forma sinkopata ta' *Ferendo* (< *Ferrando/Ferdinando*); kultant taqa' biss konsonanti waħda: *Fauzza* [7] < *Favuzza*, *Gerada* [472] < *Gerarda*, *Rausi* [23] < *Ragusi*, *Grioli* [68] < *Grigoli* (< *Grigori* < *Gregorio*).

Apokope

L-apokope tinvolvi t-tneħħija ta' ittra, ħoss, jew sillaba (mhux aċċentwata) mit-tarf ta' kelma – eż. *destin* < Tal. *destino, avukat* < Sq. *avucatu*. L-aktar każ komuni li niltaqgħu miegħu fil-kunjomijiet Maltin huwa t-twaqqigħ tal-vokali aħħarija *-o*: *Attard*(o) [7,791], *Bondin*(o) [450], *Sant*(o) [955], *Spagnol*(o) [331], *Gatt*(o) [3,988], *Muscat*(o) [6,316], *Trevisan*(o) [9], *Florian*(o) [21], *Fiott*(o) [66], *Facciol*(o) [74], *Verzin*(o) [20], eċċ. Drabi oħra taqa' l-vokali aħħarija *-e* jew *-i*: *Randon*(e) [29], *Milanes*(e/i), *Lanzon*(e) [258], *Monreal*(e) [73], *Portughes*(e), *Falzon*(e) [3,404], *Paris*(i) [247],[51] *Pulis*(i) [498], *Barun*(i) [99], eċċ. Xi wħud waslu Malta diġà tronkati, imma f'każijiet oħrajn l-apokope setgħet seħħet lokalment, aktar u aktar meta nistgħu nivverifikaw li l-forma mqassra ma tinstabx l-Italja. Ma ninsewx li l-Malti nnifsu għandu predelizzjoni kbira għall-apokope, kemm fi kliem ta' nisel Rumanz (e.g. *strett* < Tal. *stretto, sinjal* < Sq. *signali*), kif ukoll ta' nisel Semitiku (e.g. *seraq* < Għar. *saraqa, wied* < Għar. *wadi*). Mill-bqija, fl-Italja l-kunjomijiet apokopati huma kotrana ferm fil-Padanja, speċjalment fl-inħawi tal-Veneto: *Sottil*(e), *Venturin*(i), *Bolzan*(o), *Pasqual*(e), eċċ.

Forom prostetiċi, epentetiċi u epitetiċi

Ittra prostetika tirrifletti ħoss li żviluppa storikament, normalment biex jiffaċilita l-pronunzja – *edawn* < *dawn, itgħid* < *tgħid*. Fl-Isqalli niltaqgħu mal-kelmiet

arraggiu, *arrigordu* u *arriposu*, f'konfront mat-Taljan *raggio*, *ricordo* u *riposo*. *Isgrò* (< *Sgrò*) u *Ariosto* (< toponimu Riosto) huma żewġ kunjomijiet Taljani (mhux attestati f'Malta) li akkwistaw din il-vokali prostetika. Il-kunjom *Aloisio* [77] tnissel mill-isem personali *Aloisius*, minn *Loois*; għaldaqstant, l-*A*- inizjali hija storikament vokali prostetika.

L-epentesi tirrifletti ż-żieda ta' ittra jew ħoss fil-qalba tal-kelma, għall-darba oħra bl-iskop li titħaffef l-pronunzja – eż. *nesewh* < *nsewh, ċkejkuna* < *ċkejkna*. Dan jidher fil-kliem Taljan *rovina* (< *ruina*) u *vedova* (< *vidua*), fit-toponimi Genova (< Genua) u Mantova (< Mantua), kif ukoll fil-kunjomijiet *Larganà* (< *Laganà* [29]) u *Celestri* (< *Celesti*). Il-kunjom *Boldarini* [9] huwa aktarx forma epentetika ta' *Boldrini*. *Cimiotta* u *Satriano* huma t-tnejn toponimi; għalhekk, il-kunjomiet lokali *Ciminiotta* [6] u *Satariano* [62] jistgħu faċilment jiġu interpretati bħala forom epentetiċi ta' dawn l-ismjiet.

L-epitesi tirrifletti l-iżvilupp storiku ta' ittra jew ħoss fit-tarf ta' kelma, anki hawn għall-ħeffa tal-pronunzja – eż. *blun* < *blu, leqq* < *le*. Terminu alternattiv għal epitesi huwa paragoge. Il-kunjom *Orlando* (< Fr. *Orland*) [15] huwa eżempju ċar ta' dan il-fenomenu. *Laganan* [11] jirrappreżenta forma epitetika ta' *Laganà* [29] biż-żieda tan-*n* finali. Ir-*r* finali ta' *Cutajar* [3,624] hija żieda epitetika li tmur lura lejn is-seklu 17; il-kunjom qabel kien *Cutaia*, l-isem ta' post fi Sqallija.[52]

Kull element prostetiku, epentetiku jew epitetiku huwa fis-sew eskrexxenti, fis-sens li mhuwiex etimoloġikament motivat.

Forom komposti

Xi kunjomijiet jitfasslu bis-saħħa tat-tagħqid (jew fużjoni) ta' żewġ kelmiet awtonomi f'kelma waħda, normalment ta' nom u aġġettiv. F'Malta nsibu *Carnemolla* [10], *Testaferrata* [50],[53] *Panzavecchia* [33], *Montalto* [17], *Montebello* [483], *Montefort*(e) [24].

Forma oħra komuni tinvolvi l-inverżjoni ta' dawn iż-żewġ elementi (i.e. aġġettiv + nom): *Quattromani* [65], *Francalanza* [126], *Bonavia* [556], *Bonanno* [349], *Bonavita*, *Buontempo* [29], *Cacopardo* [15].

Ma sibtx eżempji lokali ta' dawn il-forom komposti: (a) nom + nom (kultant bil-prepożizzjoni intermedjarja) – *Barbagatto*, *Capodiferro*; (b) nom + verb – *Dioguardi*; (c) aġġettiv + aġġettiv – *Altobelli*; (d) aġġettiv + verb/parteċipju b'funzjoni verbali – *Carotenuto*; (e) aġġettiv + averbju – *Amatobene*; verb +

aġġettiv – *Mazzasette*; verb + verb – *Lascialandere*; verb + averbju – *Arrivabene*; avverbju + nom – *Oltremare*; avverbju + avverbju – *Assaibene*. Forma rari hija nom + avverbju: *Spadafora*. Il-lista fil-fatt hija itwal u l-eżempji li tajt hawnhekk jokkorru fl-Italja biss.

Madankollu, l-aktar forma interessanti hija dik li tgħaqqad verb ma' nom (li jiffunzjona bħala oġġett). Dawn jiffurmaw parti minn sett sostanzjali ta' kunjomojiet imsejħa kunjomijiet deverbali, appuntu għax jitnisslu minn verb. Fl-Italja nsibu *Battipiedi*, *Tagliaboschi*, *Frustalupi*, *Mazzacane*, *Acquistapace*, eċċ. F'Malta nsibu *Mangiafico* [9], *Tagliaferro* [49], *Pappalardo* [6], *Brancaleone* [20], *Parascandalo* [46]. L-aħħar żewġ eżempji huma problematiċi: *Branca* tista' tkun nom, mhux verb; filwaqt li teżisti interpretazzjoni differenti minbarra *parare* + *scandalo*.[54] Din l-istruttura morfoloġika partikolari (*verbum* + *nomen*) ħolqot dibattitu sħiħ qalb l-onomasti Taljani. Xi wħud jgħidu li l-verb huwa sempliċiment l-indikattiv (tat-tielet persuna singular); ngħidu aħna kunjom bħal *Tagliaferro* huwa l-eżitu elittiku ta' frażi bħal *quello che taglia il ferro*. Madankollu, oħrajn isostnu li l-verb huwa rifless tal-imperattiv (it-tieni persuna singular).

Xi kunsiderazzjonijiet fonetiċi

Nixtieq inżid xi osservazzjonijiet ta' natura fonetika jew fonoloġika. F'Malta għandna kemm *Montalto* [17] kif ukoll *Montaldo*;[55] it-tieni huwa forma mleħħna (*voiced*) tal-ewwel. Anki *Polidano* (< *Politano*) [504], *Gaffarena* (< *Caffarena*) [60], *Gaffiero* (< *Caffiero*) [55], *Gusman*[o] (< *Cusmano*) [97], *Verzin* (< *Versino*) [20], *Bugelli* (jekk minn *Bucelli*) [133],[56] u *Bigeni* (jekk minn *Piceni*) [86][57] huma forom mleħħna. L-aħħar żewġ eżempji huma problematiċi.

Jeżisti wkoll il-proċess reċiproku ta' tniffis (*devoicing*); dan jidher ċar fil-kunjomijiet *Ciscaldi* (< *Giscardi*) [16] u *Urpani* (< *Urbani*) [40]. Dawn il-kunjomijiet li ġejjin huma problematiċi għax għandhom tifsiriet oħra fil-forma attwali tagħhom (i.e. jistgħu jiġu spjegati mingħajr rikors għall-proċess ta' tniffis): *Ciancio* (< *Giangio*) [47], *Peralta* (< *Peraldo*) [8], *Penza* (< *Benzo*) [135], *Cilia* < *Gilia*/*Giglia* [1,315], *Cucciardi* < *Gucciardi* [142].

Fenomenu fonetiku komuni huwa l-assimilazzjoni: tibdil fil-leħen ta' xi konsonanti minħabba l-qrubija jew il-preżenza ta' konsonanti oħra fl-istess kelma; il-moviment ta' ħoss partikolari lejn il-post jew il-manjiera ta' artikolazzjoni ta' ħoss ieħor biswitu. Dan il-proċess jitfaċċa f'kunjomijiet bħal

Ballucci (< *Balducci*) [10], *Tonna* (< *Tonda*) [1,095], *Scannura* (*Scandura*) [3], *Ferrando* (< *Fernando*) [24], *Ferrito* (< *Ferlito*) [31] – kollha jinvolvu assimilazzjoni progressiva. Eżempju rari ta' assimilazzjoni rigressiva huwa *Corrado* (mill-Ġermaniku *Konrad*) [12].

Ġeminazzjoni u deġeminazzjoni

Il-ġeminazzjoni tinvolvi proċess li bih konsonanti ssir doppja – eż. *appostlu* < Sq. *apostulu*; għalhekk, konsonanti ġeminata hija konsonanti mtennija. F'Malta nsibu *De Lucca* [6] (li tista' tkun l-eżitu ta' *De Luca* [7]) u *Cappello* (li tista' tkun l-eżitu ta' *capello*) [46]. Fiż-żewġ każijiet, imma, nippreferi l-interpretazzjonijiet ovvji, jiġifieri t-tifsiriet marbuta mal-forom ġeminati.

Id-deġeminazzjoni tinvolvi proċess li bih konsonanti ġeminata (doppja) tispiċċa konsonanti waħda – eż. *kafè* < Tal. *caffè*. F'Malta nsibu *Fabri* (< *Fabbri*) [247], *Nani* (jekk minn *Nanni*) [12], u *Mamo* (jekk minn *mammo*) [1,028].

Dawn il-fenomeni ħolqu għadd ta' forom allotropiċi (varjanti ortografiċi tal-istess kunjom). Lokalment insibu *Toreggiani/Torreggiani* (*r/rr*),[58] *Casingena/Cassingena* [62/5] (*s/ss*), *Gabaretta/Gabarretta* [6/17] (*r/rr*), *Baluci/Ballucci* [22/10] (*l/ll* – *c/cc*), *Benetti/Bennetti* [13/17] (*n/nn*), *Ferando/Ferrando* [6/24] (*r/rr*), *Selvagi/Selvaggi* [11/13] (g/gg), u *Seracino/Serracino* [10/35] (*r/rr*).[59]

Betaċiżmu u rotaċiżmu

Il-betaċiżmu jinvolvi s-sostituzzjoni tal-ittra *v* bl-ittra *b* – eż. ***biżibilju*** flok ***viżibilju***, *bala**b**ostra* flok *bala**v**ostra*. F'Malta nsibu l-kunjomijiet *Libreri* (< *Livreri*) [58] u *Gabaretta* (jekk minn **Gavaretta* < *Cavaretta*) [6]. Il-proċess jista' jkun reċiproku – eż. *rvilla* < *ribellare*. F'Malta nsibu l-kunjomijiet *Sevasta* (< *Sebasta*) [35], *Valvo* (< *Balbo*) [6] u *Vella* (< *Bella*) [12,383]. Fl-Italja tan-Nofsinhar insibu l-kunjomijiet *Varvaro* (< *Barbaro*), *Vellotti* (< *Bellotti*) u *Vartolo* (< *Bartolo*).

Ir-rotaċiżmu jinvolvi s-sostituzzjoni ta' xi ittra (aktarx il-likwidi *m*, *n* u *l* jew *d*) bl-ittra *r* – eż. *pinnur* < Sq. *pinnuni*, *spiżjar* < Tal. *speziale*. F'Malta nsibu *Cristauro* (< *Cristaudo*) [6], *Curmi* (jekk minn *colmo*) [1,133], *Grioli* (< *Grigoli* < *Grigori*) [68]. Fil-każ ta' *Ciscaldi* (< *Giscardi*) [16], il-proċess huwa reċiproku.

Vokalizzazzjoni

Il-vokalizzazzjoni sseħħ meta xi vokali tissostitwixxi xi konsonanti għal raġunijiet fonotattiċi, prinċipalment biex tħaffef il-pronunzja tal-kliem. Dan il-fenomenu huwa evidenti fit-Taljan Toskan innifsu, hekk li *fiamma*, *fiume* u *piombo* huma derivati rispettivament mil-Latin *flamma*, *flumen* u *plumbum*. Fl-Italja, kunjomijiet bħal *La Fauce*, *Autieri* u *Mauta* huma għalhekk forom allotropiċi ta' *La Falce*, *Malta* u *Altieri* rispettivament.[60] F'Malta, imbagħad, il-kunjomijiet *Audino* [4], *Aufieri* [12], *Cristauro* [6], u *Naudi* [228] huma forom allotropiċi ta' *Aldino* (< *Aldo*), *Alfieri*, *Cristaldo* (*r* < *d*), u *Naldi* rispettivament.

Il-kunjom *Coleiro* [579] huma forma modifikata ta' *Calògero* (isem personali), imsejjes fuq id-derivattiv intermedju *Calòiero*. Il-forma preżenti, għalhekk, jidher li segwiet dan l-itinerarju etimoloġiku: *Calogero* > *Caloghero* > *Caloiero* > *Caloiro* > *Calojro/Caloyro* (attestati f'dokumenti medjevali Maltin bħala forom paralleli ta' *Colairo* u *Coloyro*).[61]

Spustament tal-aċċent u devjazzonijiet fonetiċi oħra

L-aċċentwazzjoni ta' ċerti kunjomijiet f'Malta hija bbażata fuq analoġiji intuwittivi aktar milli fuq kriterji dijakroniċi. Diġà rajna li *Délmar* [86] u *Dálmas* [57] (dejjem jekk derivati rispettivament minn *Del Mare* u *Dal Maso* jew *Dalmasso*) huma ppronunzjati bħallikieku maħsuba biex jikkorrispondu mal-forma prosodika ta' grupp ta' verbi kwadrilitteri Semitiċi bħal *ħánxar* u *qártas*.

Kunjomijiet oħrajn jidher li akkwistaw l-aċċent idjosinkratiku tagħhom sforz l-influwenza tal-Ingliż (eż. *Trévisan* [9] u *Stílon* [23], flok *Trevisán* u *Stilón*), jew sforz xi kriterju ieħor (eż. *Portúghes* u *Milánes*, flok *Portughés* u *Milanés*).[62] L-onomastikon Taljan innifsu mhuwiex nieqes minn proċessi simili; ngħidu aħna, *Quasimòdo* u *Bàresi* huma attwalment ippronunzjati *Quasìmodo* u *Barèsi* (minħabba l-influwenza tat-toponimu Bari).[63] Kunjomijiet oħra bħal *Benettòn* u *Stefanèl* (pronunzja 'kanonika') mhux l-ewwel darba u tnejn li tismagħhom jingħadu *Bènetton* u *Stèfanel*.[64]

Il-pronunzja partikolari ta' xi kunjomijiet oħra setgħet kienet influwenzata mix-xebh grafiku ma' vokabuli komuni. Pereżempju, il-kunjom *Manara* [27] lokalment huwa ppronunzjat 'Mannara' (bil-ġeminazzjoni tan-*n* intervokalika) minħabba l-prossimità man-nom komuni derivat mill-Isqalli *mannara*.[65]

Fit-tranżizzjoni ta' kliem missellef (mit-Taljan għall-Malti), id-dittong *ie* f'pożizzjoni penultima (eż. *barbiere, argentiere, bandiera, frontiera*) jinkiser f'*ī*. Għaldaqstant, kliem bħal *barbier*, *arġentier*, *bandiera*, u *fruntiera* huma ppronunzjati b'*i* twila.[66] Dan jispjega r-rendiment lokali ta' kunjomijiet bħal *Palmier* (< *Palmiere*) [99] u *Ruggier* (< *Ruggiero*) [49] bis-sillabi aħħarija *-mīr* u *-ġīr*.

Appendiċi: Itinirarju morfoloġiku ta' xi kunjomijiet Maltin

Kunjom	Proċess morfoloġiku
Armano => Armanino	+ suffiss diminuttiv
Armanino => D'Armanino	+ prepożizzjoni patronimika
D'Armanino => Darmanino	agglutinazzjoini
Darmanino => **Darmanin**	apokope

Kunjom	Proċess morfoloġiku
Bonifacio => Facio	aferesi
Facio => Faccio	ġeminazzjoni
Faccio => Facciolo	+ suffiss diminuttiv
Facciolo => **Facciol**	apokope

Kunjom	Proċess morfoloġiku
Tomaso => Maso	aferesi
Maso => Masino	+ suffiss diminuttiv
Masino => **Masini**	forma patronimika jew kollettiva

Kunjom	Proċess morfoloġiku
Tarca => Tarchetta	+ suffiss diminuttiv
Tarchetta => Tarchetti	forma patronimika jew kollettiva
Tarchetti => Tirchetti	metafonija (*i* < *a*)[67]
Tirchetti => **Tirchett**	apokope

Kunjom	Proċess morfoloġiku
Pancratio (Pancrazio) => Pancrat	apokope
Pancrat => Prancat	metatesi
Prancat => Brancat	tleħħin (*voicing*, *B* < *P*)
Brancat => **Brincat**	metafonija (*i* < *a*)

Kunjom	Proċess morfoloġiku
Procopio => Procop	apokope
Procop => Porcop	metatesi
Porcop => Corcop	assimilazzjoni rigressiva
Corcop => **Chircop/Kirkop**	metafonija (*i* < *o*)

Kunjom	Proċess morfoloġiku
Terenzio => Terenzo => Tirenzo	*i* < *e* + *o* < *io*
Tirenzo => Zirenzo	assimilazzjoni rigressiva
Zirenzo => Zrenzo	sinkope + tleħħin taż-żewġ zejiet
Zrenzo => **Zrinzo**	metafonija (*i* < *e*)[68]

Noti:

In-numri fil-parentesi kwadri jindikaw l-frekwenza (jew l-okkorrenzi) tal-kunjom partikolari fiċ-Ċensiment Nazzjonali tal-2005. B'hekk wieħed ikollu idea ta' kemm hu komuni (jew rari) l-istess kunjom f'Malta. L-aktar kunjomijiet Rumanzi komuni f'Malta huma: *Camilleri* [13,033], *Vella* [12,383] u *Grech* [8,136] (< *Greco* [7]). B'hekk wieħed jista' jkun jaf kemm huma komuni (jew rari) il-kunjomijiet l-oħra meta mqabblin ma' dawn it-tlieta. Kunjomijiet b'anqas minn għoxrin okkorrenza jistgħu jitqiesu rarissimi.

Il-komunikazzjonijiet personali kollha ta' Enzo Caffarelli kellhom jidhru fil-ktieb *Manuale di onomastica*, Roma: Aracne Editrice (collona 'Biblioteca di Linguistica').

1 Cf. P.H. Matthews, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, Oxford University Press, 1997, 150, *sub* 'grammar': *Any systematic account of the structure of a language; the patterns that it describes; the branch of linguistics concerned with such patterns.*

2 Cf. Matthews (1997): 279, *sub* 'phonology'; 277, *sub* 'phonetics': *Phonology is the study of the sound system of individual languages and of the nature of such*

systems generally. Distinguished as such from phonetics ... the study of the nature, production, and perception of sounds of speech, in abstraction from the phonology of any specific language.

3 Bl-istess mod, ismijiet personali bħal *Juan*, *Jean* u *Iannis* kienu kollha, b'mod konvenjenti, jinbidlu f' *Giovanni*.

4 L-aktar ħames kunjomijiet komuni bl-artiklu definit fl-Italja huma: *La Rosa, Lorusso, La Rocca, Lo Presti* u *La Torre*. E. Caffarelli, komuminkazzjoni personali. L-aħħar erbgħa ma jeżistux f'Malta.

5 *Locano* [10] huwa problematiku (forsi minn *lo* + **cano*), imma l-etimoloġija ta' dan il-kunjom mhijiex ċara biżżejjed. Fil-fatt, jista' jirrifletti forma iperkorretta ta' *Lucano* (< Lucania).

6 Jokkorri aktar spiss bħala t-tieni element fil-kunjom doppju *Cilia La Corte* [36].

7 Il-kunjom *Spina* (mingħajr l-artiklu) [23] huwa aktar komuni f'Malta.

8 Xi onomasti jidhrilhom li dan il-kunjom huwa forma derivattiva ta' *Lungo* (+ *aro*).

9 *Lu branu* fil-Korsikan tfisser 'in-nixxiegħa'. Altrimenti, il-kunjom jista' jkun marbut mat-toponimi Lobra jew Lubriano, jekk mhux rifless imleħħen ta' *Luprano*.

10 J.G. Fucilla, *Our Italian Surnames*, Baltimore: Genealogical Publishing, 2003, 257.

11 L-aktar ħames kunjomijiet komuni fl-Italja bil-prepożizzjoni **De** huma: *De Luca, De Santis, De Angelis, De Rosa*, u *De Simone*. E. Caffarelli, komunikazzjoni personali. L-aħħar erbgħa ma jeżistux hawn Malta. L-aktar ħames kunjomijiet komuni fl-Italja bil-prepożizzjoni **Di** huma: *Di Stefano, Di Marco, Di Pietro, Di Martino*, u *Di Benedetto*. E. Caffareli, komunikazzjoni personali. L-aħħar erbgħa ma jeżistux hawn Malta. L-aktar ħames kunjomijiet komuni fl-Italja bil-prepożizzjoni **D'** huma: *D'Angelo, D'Amico, D'Agostino, D'Alessandro* u *D'Ambrosio*. E. Caffarelli, komunikazzjoni personali. Għajr għall-aħħar wieħed, dawn insibuhom hawn Malta wkoll.

12 Il-forma magħżula ta' kunjom ħafna drabi tokkorri b'mod parallel mal-forma mehmuża (eż. *De Gabriele/Degabriele*); dan jikkonferma li l-kunjom jinkiteb skont il-preferenza tal-familja inpartikolari. Il-kunjomijiet *Felice* [333], *Brincat* (< *Brancato* < **Prancato* < *Pancratio/Pancrazio*) [1,640], *Cesare* [150] u *Gabriele* [34] (mingħajr prepożizzjoni) jeżistu wkoll f'Malta.

13 Il-kunjomijiet *Alessandro* [18], *Ambrogio* [14], *Anastasi* [255], *Arrigo* [55], u *Amato* [120] (mingħajr il-prepożizzjoni) jeżistu wkoll f'Malta.

14 Aktarx jokkorri bħala t-tieni element f'xi kunjomijiet doppji bħal *Buttigieg De Piro* [7] u *Mompalao De Piro* [6].

15 L-aktar ħames kunjomijiet komuni li jibdew bil-prepożizzjoni **Del** fl-Italja huma:

Del Vecchio, Del Prete, Del Giudice, Del Monte, u *Del Gaudio.* E. Caffarelli, komunikazzjoni personali. Ebda wieħed ma jokkorri f'Malta.

16 Il-problema hija li *Délmar* u *Del Már(e)* ma jsegwux l-istess prosodija; jista' jkun li hawn għandna każ ta' addattament fonoloġiku. Mill-bqija *Delmar* jista' jkun rifless aferetiku u apokopat tal-isem personali *Adelmaro.*

17 Il-problema hija li *Dálmas* u *Dal Máso* ma jsegwux l-istess prosodija; jista' jkun li hawn għandna każ ta' addattament fonoloġiku. Mill-bqija *Dalmas* jista' jkun rifless deġeminat u apokopat ta' *Dalmasso*, appellattiv etniku li jindika xi ħadd mid-Dalmazja.

18 Il-kunjom *Rapa* [347] jeżisti wkoll f'Malta; huwa pjuttost komuni f'Għawdex.

19 Jokkorri biss bħala t-tieni element f'xi kunjomijiet doppji bħal *Chetcuti Bonavita* [8].

20 Il-kunjomijiet oriġinali *Cardona* [882], *Carbone* [46], *Cremona* [699], u *Bartolo* [2,261] jeżistu f'Malta.

21 Fucilla 2003: 31.

22 Il-kunjomijiet oriġinali *Barbaro* u *Grillo* [46] jeżistu f'Malta, imma Barbaro jokkorri biss fil-kunjom doppju *Barbaro Sant* [17].

23 Xi kliem Rumanz fil-Malti li jsegwi dal-mudell morfoloġiku jinkludi *kurdiċella* u *partiċella.*

24 Il-kunjom jista' jkun forma modifikata ta' *Bertelli* (< *Berto*).

25 Xi kliem Rumanz fil-Malti li jsegwi dal-mudell morfoloġiku jinkludi *pakkett, mannarett, statwetta, ċavetta,* u *banketta.*

26 Jokkorri biss bħala t-tieni element f'kunjomijiet doppji bħal *Theuma Castelletti* [6] u *Cachia Castelletti* [9].

27 Altrimenti, jista' jkun sempliċiment l-eżitu apokopat tal-kelma Siċiljana u Kalabriża *facciolu* 'ipokrita' (Mal. *faċċol*).

28 Forsi minn *cricchiolo* 'persuna biżbetika' (< *cricchiare*), jew minn *cricchio* 'qassis' + *olo*, jew minn *Crocchiolo* (< Sq. *crucchiulu* 'kranju').

29 Xi kliem Rumanz fil-Malti li jsegwi dal-mudell morfoloġiku jinkludi *puliżjott* u *ġuvnott.*

30 Xi kliem Rumanz fil-Malti li jsegwi dal-mudell morfoloġiku jinkludi *berettin, biskuttin, figorin, ċikkulatina,* u *sinjorina.*

31 Din il-konvenzjoni kienet diġà popolari fost ir-Rumani – eż. *Carinus* 'bin Carus' jew *Messalina* 'bint Messala'.

32 Fl-Italja ssib il-kunjomijiet *Guglieminetti* (*Guglielmo* + *ino* + *etti*) u *Marcuccilli* (*Marco* + *uccio* + *illi*). Eżempji mogħtija minn Fucilla 2003: 33.

33 Xi forom qodma tal-kunjom (eż. *De Falcono*, *Fauczono* u *Fauczone*) jistgħu

jindikaw rabta mal-Franċiż Antik *faucon*, *falcun* 'bies' (ornit.)

34 Jokkorri biss bħala l-ewwel element f'kunjomijiet trippli bħal *Testaferrata Moroni Viani* [21].

35 Jokkorri biss bħala t-tieni element f'kunjomijiet doppji bħal *Attard Biancardi* [21].

36 Altrimenti, *Callus* seta tnissel mill-kunjom Grieg *Kallos* < *kallós* < *kalós* 'sabiħ' jew 'tajjeb'.

37 Xi kliem Rumanz li fil-Malti jsegwi dal-mudell morfoloġiku jinkludi *furnar*, *burdnar* u *nutar*.

38 Xi kliem Rumanz li fil-Malti jsegwi dal-mudell morfoloġiku jinkludi *arġentier*, *kuċċier*, *barbier*, *parrukkier*, u *bankier*.

39 Xi kliem Rumanz li fil-Malti jsegwi dal-mudell morfoloġiku jinkludi: *kaċċatur*, *induratur*, u *skultur*.

40 Jokkorri biss bħala t-tieni element fil-kunjom doppju *Mallia Milanes* [20].

41 Il-forma apokopata *Portughes* tokkorri biss fil-kunjom doppju *Attard Portughes* [34].

42 Jekk dan huwa l-każ, *Martini* jkollu l-istess valur semantiku ta' *De Martino*.

43 E. CAFFARELLI, 'Italian Family Names', f'*Dictionary of American Family Names* (ed. P. Hanks), Oxford & New York: Oxford University Press, 2003, lxx. Fuq dan is-suġġett, ara wkoll P. AEBISCHER, 'Les origines de la finale -i des noms de famille italiens', f'*Onomastica* 2 (1947): 90–106.

44 Jokkorri biss bħala t-tieni element fil-kunjom doppju *Borg Costanzi* [43].

45 Il-proġenitur tal-familja *Adami* kien Giovanni de Adami, imma ibnu jissemma bħala Emanuele de Adamo. Fl-istess linja, aktar tard, niltaqgħu kemm ma' Gio Batta Adamo kif ukoll ma' Teresa Adami. Cf. S. MERCIECA, 'In Search of the Roots of the *Unione Politica Maltese* (U.P..M): Religion, Identity and Social Consciousness', f'*Inservi: Ħidma Politika 1969–2009. Ġabra ta' Kitbiet f'Ġieħ Eddie Fenech Adami* (eds M. Schiavone, J. Schiavone & L. Callus), Malta: PIN, 2009, 334–35, 348–49.

46 Cf. J.M. Wismayer, 'Is It Vassallo or Vassalli (b, 1774–d. 1829)', f'*A Miscellanea of Historical Records*, Malta, 2003, 191–93. Anki il-Kan. Gian Francesco Agius Sultana biddel kunjomu għal Agius De Soldanis.

47 Il-kunjom *Riolo* seta' tnissel ukoll minn (a) *rio* 'nixxiegħa' + *olo*; (b) Sq. *rriolu* 'xgħira tal-għajn'; jew (ċ) Riolo (lokalità minuri fil-provinċja ta' Modena). *Sacco* jista' jkun il-kontinwazzjoni ta' *sacco* 'xkora' jew 'borża'. *Taliana* jista' jkun forma aferetika tal-isem personali femminili *Vitaliana* (< *Vitalis*). Fil-każ ta' *Doneo*, wieħed irid jakkomoda l-ispustament tal-aċċent (*Idóneo* > *Donéo*).

48 Il-kunjom *Meli* jista' wkoll jirrifletti l-isem personali Grieg *Mélis* (< *méli*, *-itos*

'għasel'). Il-kunjom *Cilia* jista' jintrabat mal-kelma djalettali *cilia* (< Grieg Antik *koilía* 'żaqq' jew 'ġuf').

49 Il-kunjom *Izzo* jista' jkun ukoll rifless tal-isem personali *Izzu* 'ilsir' jew tat-terminu Sqalli *izzu* (a) 'astun/spanjulett' (ornit.) jew (b) 'bebbuxu'.

50 Il-kunjom *Mamo* jista' jkun ukoll forma deġeminata ta' *Mammo* (a) < Grieg *mám(m)os* 'ostetriku' jew (b) < Sq. *mammu* 'tfajjel'. Lanqas ma nistgħu ninjoraw ir-rabta possibbli mal-kunjom Katalan u Lhudi Sefardi *Mamó* (< Ebrajk *Maimo* < Għarbi *maymūn* 'xorti tajba').

51 *Parisi* [6] jeżisti wkoll hawn Malta.

52 S. Fiorini, 'Sicilian Connexions of Some Medieval Maltese Surnmaes', fil-*Journal of Maltese Studies* 17–18, 1987–1988, 112.

53 Jokkorri wkoll bħala l-ewwel element f'kunjomijiet doppji bħal *Testaferrata De Noto* [26] u *Testaferrata Moroni Viani* [20].

54 Altrimenti, *parascalmo* hija varjant ta' *palischermo* 'dgħajsa' filwaqt li **parascannolo* (forma dissimilata) tlaqqa' l-elementi *para* + **scannolo* < *scanno* 'sikka tar-ramel'. F'Malta jeżisti wkoll il-varjant *Parascandolo* [24].

55 Jokkorri biss fil-kunjom doppju *Caruana Montaldo* [30].

56 Fl-arkivju ġenealoġiku tal-familja Lanfranco ltqajt ma' ċertu Sebastiano D'Uccelli, Isem ibnu, imbagħad, jidher bħala Salvatore Bugelli. Għaldaqstant, il-kunjom seta' kiseb il-forma preżenti tiegħu bi żball klerikali (miżrappreżentazzjoni ta' *B* < *D*). Hu x'inhu xorta seħħet is-sonorizzazzjoni tal-konsonanti palatali.

57 Bigeni huwa l-isem ta' frazzjoni fil-provinċja ta' Sqallija.

58 Jokkorru biss bħala t-tieni element fil-kunjomijiet doppji *Cassar Torregiani* [25] u Cassar *Torreggiani* [44].

59 Anki hawn il-forom allotropiċi normalment jindikaw il-preferenzi ortografiċi tal-familji inpartikolari.

60 Ebda minn dawn il-kunjomijiet ma jokkorri f'Malta.

61 Qabbel ma' *magister* > *maiestro*, *fragile* > *fraile* u *sagitta* > *saietta*. Il-passaġġ minn *Calogero* għal *Coleiro* jikkostitwixxi eżempju rarissimu li jinvolvi t-twaqqigħ ta' vokali aċċentwata.

62 Il-forom oriġinali Taljani jitleħħnu *Trevisáno*, *Stilóne, Portughése,* u *Milanése*.

63 E. Caffarelli, komunikazzjoni personali.

64 J.M. Brincat, komunikazzjoni personali.

65 Il-kunjom (ta' nisel Grieg) *Petrocochino* huwa inspjegabilment ippronunzjat 'Petrococchino'.

66 J. Aquilina, 'Some Phonetic Changes of Maltese', f'*Papers in Maltese Linguistics*, Malta: The University of Malta, 1988, 165.

67 Il-metafonija tirrappreżenta bidla fonetika f'xi vokali tal-kelma; aktarx isseħħ minħabba l-armonija vokalika, imma tista' tkun motivata minn fatturi oħra.

68 Ħajr lis-Sur Geoffrey Hull li ġentilment għaddieli din l-ipotesi. Jeżistu spjegazzjonijiet alternattivi – eż. *Lorenzo* => *Renzo* (aferesi) => *Rinzo* (metafonija *i* < *e*) => **Zrinzo** (protesi + tleħħin taż-żewġ zejiet).